

Goran Potočnik Černe

Kulturni genocid: nekdo, ki nekdo že je, postane nihče

***Zadnji ledeni lovci*, film Jureta Brecljnika in Rožleta Bregarja.**

Produkcija: Film IT.

Koproducenti: RTV Slovenija, Studio ritem, Vizualist.

Slovenija, 2017.

Zadnji ledeni lovci je film, ki ga je zasnoval fotograf in režiser dokumentarnih filmov Jure Brecljnik. Po njegovi nepričakovani in nenadni smrti (na začetku snemanja filma junija 2015) je dokončanje filma obviselo v zraku. A ekipa produkcijske hiše Film IT se je odločila in projekt nadaljevala v idejni in vsebinski smeri, kot si ju je zamislil Jure Brecljnik. Režijo je prevzel snemalec Rožle Bregar (znan po snemanjih v odročnih, divjih krajih in ekstremnih razmerah), saj je z Brecljnikom sodeloval pri raziskavi za film, vodenje celotnega projekta pa je prevzela Natalija Gros, nekdanja vrhunska športna plezalka, Brecljnikova življenjska sopotnica in njegova 'prva' muza. A kot je bilo večkrat poudarjeno, filma ne bi bilo brez velikega elana in notranjega pogona celotnega tima, ki je film postavil na noge in ga dokončal. Film *Zadnji ledeni lovci* je bil premierno prikazan 14. februarja v ljubljanski Kinoteki kot zadnji v retrospektivi *Lovec podob*, ki je bila posvečena filmski zapuščini Jureta Brecljnika. *Zadnji ledeni lovci* je tako njegov zadnji (posthumno dokončan in prikazan) film. (Na papirju

obstaja še scenarijska ideja za celovečerni igrani film *Kolo* o ljubezenski zgodbi iz časa koliščarjev, „naših“ barjanskih lovcev.)

Breceljnik je z umetniškimi podjemi pokazal na eni strani posluš in sposobnost vpogleda v ljudi v ekstremnih okoliščinah, na drugi pa strast do neukrotljive in divje narave, vizualno ovekovečene v presunljivih posnetkih. (V tem sta si bila „filozofsko“ zelo blizu z Rožletom Bregarjem.) Tako introspekcijo v soljudi kot izbiranje pravega, najprimernejšega pogleda na naravo in v njo je oblikoval in nadgradil na Praški akademiji za film in fotografijo (FAMU), kjer je študiral fotografijo (analogna fotografija), izbrusil pa jo je z delom svobodnega fotografa doma in v tujini. Udejstvoval se je tako na področju umetniške kot tudi komercialne fotografije – če je ta delitev pri vrhunskih fotografih sploh na mestu. Njegove fotografije je bilo mogoče videti na številnih razstavah, tudi v Musée de l’Elysée v Lozani. Leta 1998 je v domačem okolju prejel Emzinovo nagrado za fotografa leta. V galeriji Fokus v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani je kot kustos organiziral razstave domačih in tujih avtorjev. Veliko časa je posvečal modni fotografiji in sodeloval z različnimi naročniki (med njimi so bili Cosmopolitan, LA modeli, Baloon, Mura, Lisca), kar je zagotovo odličen teren za analizo človeškega portreta in osebe, ki se skriva za njim.

Leta 2007 se je začel intenzivno posvečati dokumentarnemu filmu. Leta 2009 je ustanovil lastno produkcijsko podjetje Film IT. Na evropski filmski zemljevid sta njegovo ime zapisala filma *Magnezij in čokolada* (2009) ter njegov prvi celovečerni film *The Wild One (Divji)* (2012). *Magnezij in čokolada* na filmski trak ujame trenutke soočenj plezalk Natalije Gros (pre)težko plezalno smerjo “Histerija” na steni v Ospu. Soočanje s steno v prvem planu v drugem odpre prostor za soočanje z intimnimi, duševnimi „stenami“ portretiranke. Film ju je zvezal za vse življenje. Tudi *The Wild One* se ne oddaljuje od plezalskega sveta. Pripoveduje zgodbo francoskega plezalca Philippa Ribiera, ki se je rodil s sindromom Rubenstein-Taybi (genetsko stanje, za katero je med drugim značilna omejena gibljivost rok in nog). Kljub temu da sta ga roditelja (rojen je bil na otoku Martinique) ob rojstvu zavrgla – pri štirih letih, v katerih je preстал vrsto operacij, so ga posvojili francoski starši – in kljub hudemu telesnemu hendikepu je, kot pravi sam, “postal nekdo – ne zvezdnik, ampak nekdo”. Iz naturščika, ki se je pri šestnajstih navdušil nad športnim plezanjem, je postal prvi profesionalni plezalec, ki je hendikepiran – leta 1997 se je udeležil mladinskega svetovnega prvenstva. Plezanje mu je spremenilo življenje, mu dalo smisel – postal in ostal je živ.

Poleg izpostavljenih filmov je treba (med drugimi) omeniti še *Črno-bela nebesa* (2010) in *Novo dimenzijo* (2011). Za Televizijo Slovenija sta nastala *Ratrakistov dnevnik* (2010) in *Ko črte govorijo* (2011). Tako kot *Zadnji ledeni lovci* pa sta posthumno premiero doživela še portret briških vinarjev in prikaz njihove poti na svetovne trge *Terra Magica* (2015), ki ga je Breceljnik končal tik pred smrtjo, in *Crossing Iceland (Prečkanje Islandije)* (2016) o podvigu Jeroma Josseranda, ki je s kajtom prečkal Islandijo. Film je ostal v zadnji fazi montaže in ga je bilo treba pred premiero še dokončati.

*

Zadnji ledeni lovci slikajo svet in življenje Inuitov, avtohtonih prebivalcev Vzhodne Grenlandije (ki danes ozemeljsko spada k Danski). Živijo na enem najmanj poseljenih predelov Zemlje. Njihovo število na obali, dolgi 20.000 kilometrov, ne presega številke 4500. Razdeljeni so v manjše skupnosti, vasi, preživljajo se z lovom (in ribolovom). Po nekaterih teorijah je Grenlandija zadnji košček Zemlje, na katerega je stopila človeška noga in ga poselila. Inuiti na svojih obalah bivajo že 4000 let. Tu, v 'varnem objemu' odročnosti, večnega ledu in ekstremnih življenjskih razmer, so razvili svojstveno kulturo, ki se vse od začetka ni bistveno spreminjala. To ni bilo potrebno, saj je takšna, kakršna je (bila), zrasla iz razmer, ki so jo obdajale, in se generirala na način, da je odgovarjala na radikalne izzive okolja. Neprehodni polarni obroč ledu jo je obvaroval pred vplivi invazivnih in kolonizatorsko naravnanih kultur (sreča, katere žal niso bile deležne številne druge avtohtone in samonikle kulture). Osnovno jedro inuitske, vzhodnogrenlandske kulture je lov. Okrog lova je spletena celotna družbena struktura. Lov je identifikacijska točka Inuitov. In ustvarjalci *Zadnjih ledenih lovcev* to točko postavijo za svojo izhodiščno os, okoli katere zasukajo celotno filmsko pripoved. Na začetku filma jo ubesedijo s citatom kanadske aktivistke in Inuitke Sheile Watt-Cloutier: "*Eating what we hunt is at the very core of what it means to be a Inuit. When we can no longer hunt on the sea ice and eat what we hunt, we will no longer exist as a people.*"¹ Formula je tako dokaj enostavna in je dvosmerna: Inuit ↔ Lovec.

Opomba: Naše (celinsko, evropejsko) razumevanje lova in njegovih družbenih funkcij je ožje in neprimerno za razumevanje lova v inuitskih skupnostih; naše razumevanje lova namreč sega od slepega navdušenja do ostrega nasprotovanja in je torej že v našem okolju zelo različno. A če pustimo ob strani te razlike, utemeljene na različnih prepričanjih, filozofskih

¹ "To, da jemo, kar nalovimo, je v samem bistvu tega, da smo Inuiti. Ko v morju ne bomo mogli več loviti na ledu in ko se ne bomo mogli več prehranjevati s svojim ulovom, kot ljudstvo ne bomo več obstajali" (op. p.).

in svetovnih nazorih ter ideologijah (saj bi njihova obravnava zahtevala poseben esej), lahko najprej rečemo, da je v najožjem smislu lov razmerje med plenilcem in plenom (kakor koli neenako že je to razmerje). Lov je športna in kratkočasna dejavnost, hobi tako rekoč. Lovske bratovščine so zelo primeren prostor političnega in gospodarskega lobiranja. V določenih okvirih se lovci samorazumejo kot ekologi in naravovarstveniki. Lov je (bil) primerno orodje idealiziranja političnih voditeljev. Lovske uniforme so prestopile rob gozda in postale del nedeljske noše. Elementi lova so prevzeli funkcije ikonskih podob in vstopili v popularno kulturo (skupina Laibach, na primer). Itd. Lov, kot ga poznajo in živijo Inuiti, pa s podanimi opazkami nima nič skupnega ali le zelo malo. Pravzaprav lahko rečemo, da jima je skupno samo ime in zunanja forma: razmerje plenilec – plen. Lov Inuitov je edini način preživetja v ‚sovražnih‘ razmerah narave Vzhodne Grenlandije. Edini vir hrane in surovin za izdelavo osnovnih življenjskih potrebščin. Nabiralništva (razen alg), poljedelstva ali živinoreje, da bolj manufakturnih oblik produkcije niti ne omenjamo, okolje mraza, snega in ledu preprosto ne dopušča. Lov je tako edini ekonomski sistem inuitske družbe, edini produkcijski način. In lov poleg osnovne baze producira tudi idejno nadstavbo. Lov so ročnosti in spretnosti ter znanje. Lov skrbi za prenos nematerialne dediščine. Lov zagotavlja (zahteva) določeno mentalno stabilnost. Skozi lov se vzpostavljajo družbena razmerja. Lov vzdržuje minimalno in krhko, a nujno ravnovesje med človekom, živaljo in okoljem ter je s tem garant ekološke stabilnosti in zmernosti. Lov je tudi religija, v omejenem smislu celo ideologija, saj posamična življenja, ki tečejo linearno, priklaplja na ponavljajoče se ciklične premene narave.

Film *Zadnji ledeni lovci* v to inuitsko zgodbo vstopi na tistem delu kulturnega časovnega traku, ko se ta kultura začne trgati in ko vse grozi, da se bo dokončno pretrgala in za vedno izginila. Pika, ki se zapiše na koncu filma, je dokončna in radikalna: na obalah Vzhodne Grenlandije smo priče zadnji generaciji lovcev in s tem zadnjim Inuitom – ne le v simbolnem, temveč zelo, zelo zares tudi v čisto stvarnem smislu. Če z inuitskih obal izgine lov, izginejo tudi Inuiti. Ostali bodo sicer prebivalci Vzhodne Grenlandije, a to ne bodo več Inuiti. Vsaj ne tisti Inuiti, ki jedo to, kar ulovijo.

Čeprav je inuitska lovska kultura bolj ali manj nespremenjeno obstajala štiri tisočletja, so jo namreč v zadnjih sto letih doletele radikalne spremembe. Čeprav je ves ta čas kultura Inuitov ostajala preostalemu svetu nepoznana, je tehnološki razvoj slednjič omogočil (prečkanje polarnega ledu), da jo je preostali svet vendarle odkril. Scenarij je bolj ali manj poznan (le da se je tu uprizoril nekoliko pozneje kot v predhodnih

primerih, recimo v Ameriki ali Avstraliji): prihod 'belega človeka'. Ko so Danci 1884 prvič prišli med Inuite, so s sabo prinesli svojo kulturo, svoje razumevanje nujnosti napredka in tehnološkega razvoja ter nepogrešljivo krščanstvo. Bivališča, zgrajena iz kamna in travnate ruše, so zamenjale hiše iz (barvitega) lesa. Orožje in orodje 'kamene dobe' so nadomestili strelno orožje, vrvi, ribiška oprema, rezila iz jekla in podobno. Kajake iz lesa in kože čolni na motorni pogon, pasje vprege električne sani. A to je še najmanj, je le najbolj na očeh, na površju. Postopna sprememba, ki je doletela inuitske skupnosti, je segala globlje. Celotna vrednostna, etična in normativna podstat se je začela prilagajati drugačnim (krščanskim) vrednotam, izobraževalnemu sistemu, ekonomskemu produkcijskemu načinu in tržni logiki ter v končni fazi drugačni družbeni in državni ureditvi. Inuitska kultura, ki je, kot smo rekli, izrasla iz neposrednega okolja, da bi se spoprijela prav s tem okoljem in odgovarjala na potrebe, ki so bile del tega okolja, je nenadoma postala odvisna od središč (ekonomske in politične) moči, ki Grenlandije niti ne vidijo niti je ne razumejo kot zelo posebne, regionalno zamejene družbeno-ekološke entitete. Kaj šele, da bi bili ti centri odločanja sposobni prizmo svojega pogleda in potreb prilagoditi prizmi pogleda in potreb Vzhodnogrenlandcev. Lep primer takega oddaljenega pogleda, ki ne vidi ali ne ve, kaj sploh vidi, je mlajši od desetletja. Leta 2009 je Evropska komisija izdala prepoved na trgovanje s tjušnjim krznom. Razlog prepovedi je sicer ležal na krvavih obalah Kanade, kjer se je za potrebe usnjarske in krznarske industrije pobijalo na tisoče tjušnjih mladičev. In kljub temu da je prepoved trgovanja izvzela Inuite Vzhodne Grenlandije, so bile njene posledice zanje vendarle usodne. (In v tem se vidi slepota evropskega pogleda. Ko misli, da nekaj vidi in v skladu s tem spregledom sprejme birokratski odlok, ki pa s stvarnim stanjem nima nobene dejanske povezave. Le videti je, kot da jo ima. Le videti je, kot da rešuje neki problem, vendar ga ne, ker problema ne zna in ne zmore pravilno prebrati.) Tragika je namreč v tem, da je Evropska komisija najbrž mislila dobro ali vsaj poskušala delovati učinkovito, a je bila le vrh ledene gore (kako povedno: prave ledene gore izginjajo, na njihovem mestu pa vznikajo papirnato-birokratske). Razpad lova kot družbenega veziva ima namreč daljšo brado. Vse se je pričelo s prihodom Dancev. Spirala spremembe je ubrala naslednje stopnje: (1) Logika trga. Lov ni več zagotavljal neposrednega preživetja (hrana, obleka, orodje), postal je posredno sredstvo za pridobivanje sredstva (denarja) za nakup (evropejskih) dobrin za preživetje. Danes je večina hrane na krožniku inuitskih družin danskega/evropejskega izvora, vključno s krožniki. (In hrana je eden od pomembnejših

elementov vzpostavljanja kulturne identitete. Nekaj je, če jeste rizi bizi, ki ste ga že napol pripravljenega kupili v trgovini, nekaj povsem drugega pa, če si pripravite ribo, ki ste jo pravkar potegnili iz luknje, ki ste jo zvrtili v zamrznjeno morje. In če Inuiti ne lovijo več tjulnjev, jih tudi več ne jedo. Zelo preprosto.) Isto je z obleko, orodjem, prevoznimi sredstvi in vsem drugimi. (2) Ekološka zavest. V sedemdesetih letih prejšnjega stoletja so različna ekološka gibanja z ostrimi kampanjami (upravičeno) napadla krvavi lov na tjulnje. Sčasoma je povpraševanje po tjulnjem krznu upadlo, prepolovila se je tudi cena. (Brigitte Bardot v Vzhodni Grenlandiji ni najbolj priljubljena.) Čeprav so ekologi napadali množično pobijanje tjulnjev, ki se je izvajalo zgolj v imenu profita, je vse skupaj prizadelo tudi majhne skupnosti inuitskih lovcev, ki so pri lovu skrbno pazili, da naravi odvzamejo, uplenijo (kot radi rečejo naši lovci, pa ne vedo točno, kaj so izrekli) le toliko, da ne porušijo krhkega mikro ekosistema. A oddaljeni pogled prevladujoče in globalizirane družbe preprosto ne more več razložiti med enim in drugim, sploh če je drugo majhno, specifično, samoniklo in nekje na robu sveta. Oddaljeni globalni pogled vse vidi le v eni barvi. (Za to barvo se skriva velika hipokrizija, ki jo ubesedi eden od govorcev v filmu: če vas tako skrbi pobijanje, zakaj potem ne izdate prepovedi vzreje svinj, govedi in piščancev, ki jih pobijate v ogromnih količinah. In mi dodajamo: živo bitje je pač živo bitje, ne glede na to, ali živi prosto ali v ogromnih hlevih in halah in je že od samega začetka namenjeno zakolu.) (3) Evropska komisija. Izjema, ki je Inuite izvzela iz prepovedi, je prišla preprosto prepozno. 'Dosegla' je le to, da danes lovec ne more biti kar vsak Inuit, ampak le tisti, ki mu uspe pridobiti dovoljenje. Inuit se več ne rodi kot lovec. Tu se skozi štiri tisočletja vijoča nit, ki je identitetno prešla generacije in generacije lovcev, pretrga. Biti lovec ni več (zgolj) stvar kulture, temveč 'legislature'.

Seveda imajo danes, pet generacij po prihodu Dancev, spremembe, ki jih je njihov prihod povzročil, (lahko) tudi pozitivne vidike: lažje dostopne osnovne (in luksuzne) dobrine in storitve modernega sveta olajšujejo življenje. Še posebno v za preživetje tako ostrem naravnem okolju, kot so obale Vzhodne Grenlandije. V osnovi se (lahko) lažje živi. Pričakovana življenjska doba pred dobrimi sto leti je bila okoli 35 let, danes je višja. A eden od danes še aktivnih lovcev, katerega družina se še preživlja z lovom, z dvomom in zbežnostjo gleda na dogodke zadnjih nekaj desetletij, predvsem pa zadnjih nekaj let: "Nisem prepričan, ali je za nas ta način življenja boljši ali slabši."

In ta 'če' ima več plasti. Lovec ne govori le o vsakdanjem, površinskem "načinu življenja". Ne gre namreč samo za materialne dobrine in boljšo

dostopnost storitev, pod velikim pogojem, da imaš, seveda, sredstva za vse to (in smo spet pri zgornji spirali in lovu kot viru teh sredstev). Sprememba, ki jo je s sabo postopoma prinesel drugačen, 'modernejši' način življenja (danes so inuitske družine videti kot običajne družine s celine), zarezuje globoko pod to prvo plast vsakdana in tam pušča nevarne klice. Najprej, danes preprosto "ni več kul, če si lovec", kot pove nekdo. Razlogi so seveda različni. V osnovi pa si generacija sinov in hčera zadnjih lovcev na Grenlandiji želi istih stvari, istega načina življenja kot njihovi vrstniki po svetu. S tem seveda ni nič narobe, zakaj pa bi si nekdo, ki je Inuit, ne smel želeli novega i-pona. Zakaj bi si mazali roke s krvjo in težaškimi lovskimi opravili, če se lahko živi lažje, udobnejše življenje. Ta pričakovanja, ti pogledi so razumljivi in niso omejeni le na mlajše generacije Vzhodne Grenlandije. A težava je v tem, da so to vendarle samo pričakovanja in da imajo ta pričakovanja na Vzhodni Grenlandiji za vratom še dodatno pezo. Težava je v tem, da "ljudje ne morejo poklopiti tega, kar imajo, s tem, kar si želijo", kot precizno opazi eden od sogovorcev.

Drugič: da bi imeli stvari, da bi lahko živeli lažje, udobnejše življenje, potrebujete sredstva. Da bi imeli sredstva, potrebujete službo (tržna logika). Teh pa na inuitskih obalah ni (nekaj malega v mestih). In če se kaj ni spremenilo, če kaj vztraja v svoji prvotni obliki, je to ostro, za življenje zelo zahtevno naravno okolje. (Podnebne spremembe so seveda načele večni led in sneg Vzhodne Grenlandije, a v smislu preživetja še vedno ostajata nespremenjeno težka in nevarna.) In je tako lov še vedno ena redkih oblik preživetja (tako kot je v teh krajih vedno bilo). A, kot že rečeno, lov "ni več kul". Pa tudi če se gre čez to 'nekulskost' in ti uspe pridobiti dovoljenje za lov, ti nihče ne more dati zagotovila, da boš v novih ekonomskih razmerah z lovom lahko preživel.

Tretjič. S tem sprememba zareže v jedrno strukturo inuitske kulture. Ko se z lovom kot nosilcem določenega kulturnega kromosoma vedno bolj izgublja stik, se izgublja tudi vse družbene funkcije, ki jih je lov opravljal v avtohtoni inuitski kulturi: v prvi vrsti prenos znanja in veščin. In to ima za preživetje hude posledice. Ne moreš biti (uspešen) lovec brez znanja in veščin ter brez prave mentalne kondicije. V okolju, kot je Vzhodna Grenlandija, je to celo smrtno nevarno. In tako je stanje takšno: lovci ne bi bili, lovci niti ne znajo biti, bili bi nekaj drugega, kar dejansko so, a za to nimajo pogojev – sredstev. Še enkrat: "ljudje ne morejo poklopiti tega, kar imajo, s tem, kar si želijo". Statistika prebivalstva Vzhodne Grenlandije beleži temno sled obupa, alkohola in samomora (pogostost samomora na prebivalca je ena najvišjih na svetu).

In tako pride do zloma identitete na nivoju celotne skupnosti: Jaz Inuit ≠ Jaz Lovec. S tem ko izginjajo (bodo izginili) zadnji ledeni lovci, izginjajo (bodo izginili) tudi Inuiti. Ostali bodo le še potomci Lovcev/Inuitov.

Film *Zadnji ledeni lovci* je pravzaprav pričevanje kulturnega genocida. Genocida, ki mogoče ni bil načrtovan, temveč je plod sto let trajajoče brezbriznosti in slepote. Bolečina ob gledanju filma je še toliko hujša, ker njegovi ustvarjalci ne stavijo na drastične podobe zunanjega propada neke družbe (zapuščeni prostori, opiti posamezniki ...), ob tem bi postali jezni, besni, razkačeni, temveč na estetske posnetke narave, naselij in ljudi, ob čemer nas prevzame globoka žalost. Filmska ekipa je v tem smislu sledila estetskim in vsebinskim predpostavkam Jureta Brecljnika. V eno zgodbo se poklopijo ekspresivni momenti narave (led, morje, kamnita obala, ledene gore), naselja barvitih lesenih hiš ter portreti lovskih in ribiških družin. Pri tem ne gre le za estetsko dovršene podobe in z občutkom izpostavljene detajle (posnetki ledu in odsevanje svetlobe v njem ali pa zelo realni bližnji portreti nastopajočih, tako da na obrazih vidimo potne kapljice), ampak te podobe v svojem vizualnem jeziku govorijo zgodbo. Film se tako začne s posnetki v led ujete morske vode: večni led, kot je večna kultura Inuitov. A že naslednji kadri pokažejo taleči se led v morju: večni led se tali, kot se tali in se bo stalila kultura Inuitov. To je le ena od številnih asociacij, ki jih vzbujajo vizualna podobja dokumentarca. Najmočnejša pa je simbolna podoba inuitske gospodinje in izdelovalke tjulnjih kožuhov. Podoba, ki celotnemu filmu napne dramaturški lok. V prvih kadrih filma se z možem lovцем vozita v čolnu s pogledom, uprtim v daljavo. On se smehlja, ona prepeva inuitski napev. Optimističen pogled, uprt v prihodnost. V zadnjem kadru pa ob pomivanju posode (za kosilo je bil tjulenj in rizi bizi) in ob poslušanju inuitskega napeva iz radijskega predvajalnika joče. Solze se najprej spretno skrivajo med kapljicami potu, a jih ob njenem hlipanju nazadnje le opazimo. Jok pove vse.

V nekem intervjuju smo zasledili naslednje življenjsko vodilo Jureta Brecljnika: "*Vsak lahko živi svoje sanje.*" S svojimi filmi je ta moto znova in znova potrjeval. Ti filmi sicer ne spregledajo težav, krivic, naporov, tragedij, obupavanja, a vendarle se portretiranci ne dajo, ne obupajo, začnejo znova in na koncu uspejo. Pa naj gre za odločnost vinogradnikov, da presežejo tradicionalno določene jim okvire ali za vztrajnost telesno hendikepiranega plezalca, ki kljub fizičnim in človeškim preprekam "postane nekdo". Konci so, če je to pravi izraz, srečni. Film *Zadnji ledeni lovci* pa se v tem smislu bistveno razlikuje od svojih filmskih predhodnikov:

Nekdo, ki nekdo že je, bo postal nihče.